

SVĚŘENCI Z VÝCHOVNÝCH ÚSTAVŮ A JEJICH MOTIVACE KE KRESEBNÉMU PROJEVU

YOUNG PEOPLE LIVING IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND THEIR MOTIVATION TO THE DRAWING EXPRESSION

Mgr. BcA. Marie Bajnarová

Abstrakt

Příspěvek se zamýšlí nad motivací ke kresebné výpovědi problémové mládeže. Podstata článku je zprostředkovat informace a vhodné varianty motivace k výtvarnému procesu mladistvých z výchovných ústavů a touto cestou je vést k otevřenému kresebnému vyjádření svých duševních pocitů, myšlenek, postojů a názorů.

Klíčová slova: Mládež ve výchovném ústavu, kresba, kresebná výpověď, motivace

Abstract

This paper examines the motivations for artistic activity of youth with conduct disorder. The importance of the article is to provide information and appropriate variants of motivation to process visual adolescents living in correctional institutions. Drawing becomes open express mental feelings, thoughts, attitudes and opinions.

Key words: Youth people in educational institute, drawing, drawing communication, motivation

1 MLADISTVÝ S PORUCHOU CHOVÁNÍ A SE ZNAČNÝMI VÝCHOVNÝMI PROBLÉMY V PROCESU KRESBY

Období puberty s sebou přináší plno osobnostních změn. Typickou vlastností dospívajícího je uzavírání se do svého světa, především k vlastnímu Já. Takové myšlení i přes veškerou kritičnost bývá ovládáno emocemi, náladami a touhami. Mladiství jsou svým vnitřním životem zaujati, dokážou o sobě přemýšlet, ale také se obracejí ke svým konfliktům, uvažují nad nimi. Stejně tak hledají vlastní identitu prostřednictvím získávání nových zkušeností. Věk dospívání je také obdobím přemýšlení o svých nadějích, budoucnosti a o svém postavení ve společnosti (Brunecký, Teyschl, 1964, s. 216). Avšak tyto změny mohou přinést do vývoje některých jedinců negativní formace. Podle Čačka (1995, s. 55–56) je pubertální věk obdobím častého výskytu nežádoucích reakcí, jako jsou lži, pomlvy, podvody, rvačky apod. Také toto období označuje jako chtivost a hlad po životě, což je výrazem přirozené potřeby rozšiřovat si vlastní obzor zkušeností. Uvádí velké nebezpečí zakopnutí na vlastní cestě k dospělosti, čímž má na mysli nezralý přístup celé osobnosti.

V dospívání často dochází k psychickým labilitám, sociálním i mravním deformacím, což může zapříčinit výskyt poruchy chování a to může předznamenat budoucí delikventní chování jedince. Jedinec se musí potýkat s různými typy psychických zátěží, ať už se jedná o zkouškové období ve škole, stresující okamžiky nebo konflikty v sobě samém či ve vztazích s okolím a v rodině. Tyto faktory silně ovlivňují jeho myšlení a především vývoj. Mezi další vlivy, které zapříčiňují vznik poruchy chování a mohou dát podněty k delikventnímu způsobu

života, patří např. problémy se školním výkonem, dysfunkčnost rodiny, izolace od vrstevníků nebo naopak zařazení se do problémové skupiny, snadná dostupnost návykových látek, apod. Také Ondicová (2013, s. 214) uvádí osobnostní problémy, mezi něž řadí právě členství v ganech, odcizení od rodiny, drogovou závislost, alkoholismus, dealerství, sklony k násilnému chování, nízké IQ či psychické poruchy (nepocit'ování zodpovědnosti, odchylky apod.). Tyto zmíněné faktory můžeme chápat jako jakési signály budoucího delikventního chování u mladistvých. Pokud jedinec nezvládá své emoce a neví, co je „dobré“ a „zlé“, nedokáže se přijatelným způsobem začlenit do svého okolí a zvolí si pak životní cestu, při které si stanoví vlastní pravidla. Do této situace poté musí zasáhnout společnost, která provede určitá výchovná opatření. Podle posledních výzkumů se zvýšil počet případů rizikového chování dospívajících, zároveň se u některých osobnostních typů snižuje věková hranice. Roman Svatoš (2013, s. 196) se ve svém příspěvku zmiňuje o současném stavu kriminální mládeže u nás, popisuje problémovou integraci mladých do společností a zdůrazňuje fakt, že dnešní generace je agresivnější, brutálnější a páchá více trestných činů než v minulosti.

1.1 Důležitost kresebného sdělení u problémového jedince

Jedinci, ať už se jedná o děti nebo dospívající, vždy zažívají různé okamžiky a situace, které ovlivňují jejich kresebné ztvárnění. Kresba neodmyslitelně patří k aktivitám, která dokáže zviditelnit vnímání světa a sebe sama. Díky kresbám zjistíme, jakým bohatým životem autor žije a jaký jeho vnitřní svět doopravdy je. V kreslířském podání se často objevuje symbolická přeměna skutečnosti. Symbolické obrazy ve výkresech nám ukazují jakési sdělení, promlouvá k nám řeč autora. Záleží na nás, jak v těchto symbolických či grafických obrazech dokážeme číst. Read (1967, s. 153) vidí v kresebném projevu vizuální symboly právě jako šifry v řeči čar, jež jsou výrazem citů autora a jeho sdělení obsahu druhým lidem. Musíme si uvědomovat, že kresebný projev obsahující symboly a grafické znaky má své vlastní charakteristické znaky a řídí se určitými pravidly. Při pohledu na kresbu, kterou kdokoliv ztvárňuje, nás může na první pohled udivit neobvyklé kreslířské tvary nebo uchopení podstaty zkresleného duševního stavu autora, rukopisné vedení linek, práce s kreslířským médiem a výsledný celek podaného sdělení.

Obsahem kresebného sdělení není jenom výčet čar, osobité kreslířské gesto, symbolický výraz a zachycení svých pocitů za pomoci kresebných znaků, především je to odraz vnitřních zkušeností. Autor se se svou kresbou ztotožňuje, stává se pro něj velmi osobní. Je to intimní výpověď vlastních zkušeností a přepis jeho aktuálního citového rozpoložení. Každý jedinec, který se odhodlá kreslit, má většinou svůj specifický způsob kresebného vyjadřování. Tento způsob je obohacený o různé zvláštnosti a originality. Kresebný proces můžeme definovat jako záznam zážitku, který má autor zakotvený ve své paměti a skrze kresebné činnosti si jej dokáže znova vybavit a znova prožít. Tato poznávací činnost, jež vzniká během kresebného procesu, zároveň otevírá prostor pro zachycení reality či fantazijních představ, což řídí emocionální složka autora. Podle Kucharské (2005, s. 8) kresebný ráz určuje citový stav a nálada jedince. Stručně řečeno, kreslení je přirozenou reakcí na vlastní zkušenosti, postoje, hodnoty a citové stavy. „*Tyto reakce vychází z vysoce osobních a složitých sítí faktorů, které lze popsat jako kombinaci toho, co vidíme, toho, co cítíme, a toho, co si myslíme.*“ (Meglen, Meglen, 2001, s. 49) Kresba pro problémové jedince je prospěšná i z toho důvodu, že tento proces umožňuje reflexi nad výslednou prací a podporuje sebepoznání, rozvíjí myšlenky o sobě samém. Do kresby rovněž pronikají nevědomé tendence, které promítají životní zkušenosti autora. Toto promítání je cennou informací jak pro vychovatele, terapeutu a rodiče, tak i pro samotného tvůrce.

1.2 Motivační proces k podání kresebného projevu svěřence z výchovného ústavu

Jak bylo zmíněno, kresba je znakem osobnosti. Podstata kresebného projevu spočívá v motivaci. Pokud je jednotlivec motivovaný ke kresebné výpovědi, dospělým nebo z vlastního popudu, vždy se ve výsledku bude odrážet autentický výraz autora. Kresebný proces je působení vnějších i vnitřních sil a také interakce osoby se skupinou, se svým okolím či se svými představami.

Pro kresebný proces jedince je potřeba vytvořit příznivé podmínky. Motivace ke kresebnému projevu má být vedena v přátelské atmosféře a má problémového jedince k tvorbě podněcovat, ne jej utlumovat. Neklid a hluk na začátku tvorby nikdy neprospívá, spíše vede k úzkosti a kresebné sdělení potlačuje. Také negativní vlivy vzniklé před kresbou mohou zapříčinit úzkostné stavy, autora přivádějí k povrchnímu projevu a výsledné práce jsou znakem recese. Pokud vidíme, že jedinec není úplně naladěný na kresebný proces, není vhodné, aby byl do aktivity nucený. Z mého pozorování kresebných procesů vyplynulo, že kresebnou aktivitu ruší také přítomnost více vychovatelů, popř. i samotného ředitele ústavu. Motivace a kresebný proces by měl vznikat bez předsudků, že jedinci během aktivity něco spáchají. Samozřejmě by jistý dozor nad svěřenci měl být, ale pouze do té míry, aby bezpečnostní opatření nenarušovalo kreslení jedince. Aby byl kresebný proces autentický a totožný s vnímáním autora, je třeba, aby kreslíci neměli pocit, že ho někdo hlídá, sleduje, kontroluje, opravuje a upozorňuje. Pokud dojde k tomu, že jedinec kreslí z donucení, pod nátlakem a motivace má nádech rozkazu, je jisté, že jedinec se bude ve svém kresebném projevu bouřit, bude pod vlivem znechucení z úkolu a výsledná práce se může jevit jako projev vzdoru. „Kreslení by mělo být činností vykonávanou bez námahy, mělo by být spíše chutí než zarputilého úsilí.“ (Meglen, Meglen, 2001, s. 44) Read (1967, s. 147) je toho názoru, že ať dospívající kreslí cokoli, pod něčím vlivem nebo vedením, kreslí hlavně pro sebe, má tím sledovat své vlastní skryté cíle a „jde tedy o to, aby právě nezávislost jeho činnosti byla nejdříve zajištěna.“ Klíčovou postavou pro kresebný projev je tedy koordinátor celého procesu, který řídí klima během činnosti, motivuje, podněcuje a chválí jedince, usměrňuje nepřizpůsobivé chování, dává prostor ke svobodnému projevu, komunikuje s jedinci, získává nad úkolem zpětnou vazbu a oceňuje výsledky. Na konci procesu má jedinec zažít pocit úspěchu z dobře zvládnuté kresebné činnosti.

Vychovatel, terapeut či jiný dospělý, který se rozhodne výtvarně tvořit se svěřenci, má příznivě působit na jejich motivaci. Neměl by do procesu vstupovat s předsudky o typickém problémovém jedinci. Je třeba odhodit nálepkování a jakékoli zařazování svěřenců do škatulek, právě takové hodnocení má velký vliv na samotnou motivaci k jejich podání kresebného sdělení. Proto je nutné, aby byl koordinátor kresebné akce schopen navodit správnou atmosféru. „Má-li však kolem sebe vytvářet svobodný tvůrčí prostor, musí současně potlačovat osobní stanoviska, nevnučovat své myšlenky, ani výtvarný názor.“ (Roeselová, 2003, s. 17) Mějme na paměti, že motivace i průběh samotné práce by měla každého jedince oceňovat, neboť díky kresbě se nám mohou otevřít, říct to, co nejsou schopni vyslovit nahlas, co je trápí a o čem sní.

Je potřeba vytvořit takové podmínky, které se stanou motivačním zdrojem. Zadavatel kresebného úkolu má zvolit zajímavý námět pro zpracování a do motivace vkládá své nejsilnější stránky. Motivací se stane nejen přátelské a tvůrčí klima, ale také název kresebného úkolu. Přínosné bývá relaxační cvičení před kreslením, které napomůže ke zklidnění a k přemýšlení nad svými pocity a myšlenkami. Vhodná motivace dokáže vyvolat zájem jedince o danou činnost. Kresebný úkol má být prezentován jako zajímavý problém, který umožní pozitivní sebehodnocení a zamýšlení se nad zobrazenými znaky a symboly.

Úkol se stane problémovou situací jen tehdy, pokud vyvolá v autorovi vnitřní konflikt, který jej aktivizuje k poznávací činnosti. Téma má motivovat k tomu, aby byl svěřenec schopný ho kresebně vyřešit. Při takovém řešení se rozvíjejí schopnosti, myšlení a formuje se osobnost (Lokšová, Lokša, 1999, s. 27). Jedinec má motivaci a kreslení chápat jako odpočinkovou tvůrčí činnost, která obohatí jeho další nová poznání. Také má odvádět od destruktivních tendencí, má hrát významnou roli v překonávání psychických obtíží (Campellová, 2002, s. 13). V motivaci by mělo být obsaženo, že právě prostřednictvím kresebnému projevu se o sobě můžou ledasco dozvědět, naopak může být něco i nevědomě prozrazeno a díky sdílení svých kreseb s ostatními nebo jen se sebou samým mohou mnohé získat.

Koordinátor kresebné činnosti by měl správně volit slova, věty a otázky. Zásadní chybou během motivace je se nad jedinci povyšovat a mluvit přehnaně spisovně. Tím si pozornost svěřenců nezískáme. Stejně tak je zapotřebí organizovat kresebnou aktivitu a přizpůsobit prostředí tak, aby se jedinci cítili během svého kreslení uvolněně. Svěřenci by neměli sedět jako ve školních lavicích, takže by měli kreslit u jednoho stolu a koordinátor by měl sedět vedle nich. V žádném případě by neměl stát nad nimi. Pokud koordinátor stojí nad svými svěřenci, vyjadřuje to jeho důraz na respekt a mohlo by to opět snížit kresebný proces a tvůrčí činnost. Chceme-li získat upřímný, osobitý kresebný projev, je tato pozice nepřijatelná.

Z pohledu koordinátora by motivace měla být citlivá vůči problémovým jedincům. Měl by se vcítit do každého kresebného projevu svěřence a do individuálních kresebných zvláštností, během tvorby by měl pozorně naslouchat, podporovat přístupy k úkolu a oceňovat výtvarná podání svěřenců. Především má usilovat o to, aby svěřenec během kresby prožil výtvarný zážitek, tedy aby se jeho vnitřní svět propojil s kresebnou výpovědí. Pokud se jedinec bude na své kreslení soustředit, prožije zážitek, který se vynoří v procesu kresby. „*Pokud se jedinec soustředí, vnímá vlastní pocity a reaguje na ně, noří se do světa fantazie nebo přemýšlí a může nalézt zážitky.*“ Roeselová (2003, s. 45) Motivace nejen ke kresebnému procesu, ale také k nalezení vlastní identity skrze výtvarnou činnost, nemá být snahou o dokonalý výsledek, ale má být nástrojem porozumění problémovým jedincům.

Závěr

V příspěvku jsem se pokusila nastínit důležitost motivace ke kresebnému projevu svěřenců z výchovných ústavů. Zvláštní pozornost je třeba věnovat smyslu kresby a její nezbytnosti v období dospívání v ústavní péči. Kresebný proces představuje posloupnost myšlenek, činů, zkušeností a emocí, které vedou k autentické výpovědi autora. Kreslení je proces zahrnující prožívání a zpracování vlastního pojetí skutečna, ve kterém dochází k uvědomování si svých psychických funkcí. Cílem bylo poukázat na klíčovou postavu koordinátora, který má správně motivovat, řídit klima během kresebného procesu, podněcovat, chválit a dávat prostor ke svobodnému projevu. Příspěvek řeší důležitost motivace, reflexe nad výslednou prací a rozvoje sebepoznávání. Zároveň upozorňuji, že do kresebného projevu pronikají nevědomé tendence, které pomítají zkušenosti autora. Kresebný projev byl objasněn jako výsledek působení vnějších i vnitřních sil. Motivace mladistvých ke kresebnému ztvárnění je přínosem jak pro ně samotné, tak především pro vychovatele, terapeuty a rodiče.

Použitá literatura

1. BRUNECKÝ, Z., TEYSCHL, O. *Duševní vývoj a výchova dítěte*. Praha: Orbis, 1964. 221 s. Pyramida.
2. ČAČKA, O. *Přehled psychologie obecné, dospívání a pracovní výkonnosti*. Brno: Masarykova univerzita. 83 s. ISBN 80-210-0904-7.
3. KUCHARSKÁ, A., MÁJOVÁ, L. *Dětská kresba v psychologickém výzkumu*. Praha: Univerzita Karlova, PdF, 2005. 96 s. ISBN: 80-7290-217-2.

4. MEGLIN, D., MEGLIN, N. *Kreslení jako cesta k sebevyjádření*. Praha: Portál, 2007. 147 s. ISBN 80-7178-446-X.
5. ZOUBKOVÁ, I., FIRŠTOVÁ, J. A KOL. *Kriminologie: aktuální problémy*. Praha: Policejní akademie ČR, 2013. 270 s. ISBN 978-80-7251-395-6.
6. CAMPBELLOVÁ, J. *Techniky arteterapie*. Praha: Portál, 1990. 199 s. ISBN 80-7178-428-1.
7. LOKŠOVÁ, I., LOKŠA, J. *Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost*. Praha: Portál, 1999. 200 s. ISBN 80-7178-205-X.
8. ROESELVÁ, V. *Didaktika výtvarné výchovy V.: nejen pro základní umělecké školy*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. 200 s. ISBN 80-7290-129-X.
9. READ, H. *Výchova uměním*. Praha: Odeon, 1967. 228 s.

Kontaktní údaje

Mgr. BcA. Marie Bajnarová

Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Katedra výtvarné výchovy

Poříčí 7, Brno 603 00

email: marie.bajnarova@seznam.cz